

EGY ZSIDÓ ÉPÍTÉSZMÉRNÖK ÉLETE ÉS HALÁLA

Komor Marcell

Bár nem vagyok humán beállítottságú, mégis elkezdett foglalkoztatni a pályázatban kitűzött egyik témakör: megmozgatta a képzeletemet a magyar tudományos életben szerepet játszott zsidó vallású áldozatok hosszú névsora. Közülük Komor Marcellt választottam, kinek munkását a szecesszió hatotta át. Lechner Ödön, Hauszmann Alajos, Jakab Dezső és számos híres építész mellett jelentős életművet hagyott az utókorra: őt tekinti az építészettörténet a magyar szecesszió egyik jelentős képviselőjének. Épületeit ma is megcsodálhatjuk országszerte.

Én is építész szeretnék lenni, ezért gondoltam, hogy a későbbiek folyamán is tudnám majd kamatoztatni a most összegyűjtött tudásomat. Eddig nem sok információval rendelkeztem Komor Marcellről, de amint utána néztem egy kicsit, láttam, hogy számomra kedvelt stílusban alkotott, a szecesszió stílusában. Szívemhez nagyon közel áll, számos gyönyörű épület született a szecesszió hatására. De nem csak az építészet büszkélkedhet szecessziós alkotásokkal, a művészet más ágazataiban is kiteljesedett ez az irányzat. Legyen szó festészetről, grafikáról, irodalomról vagy éppen az iparművészetéről.

Pályázatra való jelentkezésem másik oka a holokauszt iránti érdeklődésem. Mélyen elítélendőnek tartom a Hitler és követőinek rasszista megkülönböztetésen alapuló „tisztozását” a népek között. Számomra felfoghatatlan, hogyan képes valaki így gondolkodni, hogyan lehet egyes embereket a fajuk vagy éppen a vallásuk alapján megítélni, majd csupán azért mert zsidónak születtek, megsemmisítésre ítélni, és ezt az örült teóriát a gyakorlatban is megvalósítani. Ehhez az embertelen elgondoláshoz hűség és engedelmesség végrehajtókat is talált, Németországban, és más európai országban, sajnos Magyarországon is.

Mint ahogyan ennek a pályázatnak is a témája, híres és tehetséges emberek is áldozatául estek ennek a barbár ideológiának és természetesen nemcsak híres tehetséges és neves emberekről van szó, hanem emberek millióiról, hatmillióról, akikről sokszor csak számadatokat hallunk és épp ésszel fel sem tudjuk fogni, hogy ők mindnyájan egy-egy személyiségek voltak, akik családdal, barátokkal rendelkeztek. Miközben a nácik csak „darabszámra mérték” őket. Nem számított nekik semmi, csak az, hogy az általuk „rossznak” ítélt nép pusztuljon. Hogy van joga bárkinek is mások életéről dönteni? Ki volt Hitler, hogy ő megmondhatta azt, hogy nem élhetnek a zsidók, a cigányok, az oroszok, a lengyelek, a fogyatékosok vagy éppen a homoszexuálisok? Az egykori müncheni sörcsarnoki agitátor végül Németország kancellárja lett, és vitathatatlan szónoki képességeivel elmebeteg ideológiáját képes volt emberek millióival elhitetni.

Végül meg kell említenem az okok között, hogy helytörténeti szempontból is érint a téma. Sopronban élek, és városunk mellett több kényszermunka-tábor létezett 1944 őszén, Balfon, Fertőrákoson, Harkán, Ágfalván, Hidegségen, Kópházán, Nagycenken és számos egyéb településen. Komor Marcell is egy Sopron melletti községben Deutchkreutzban halt meg ismeretlen körülmények között.

Magyarországon a holokauszt egy speciális jelenségként jelent meg a munkaszolgálat. A munkaszolgálat katonaság keretein belül zajló nem katonai jellegű tevékenység volt. Ilyen munka volt például a frontokon az aknaszedés, vonatrakodás, később Budapest környékén vagy a Nyugat-Dunántúlon a sáncásás és erődítményépítés. A zsidó munkaszolgálatos férfiakat arra sem tartották méltónak, hogy fegyvert adjanak a kezükbe. Ők, több tízezren ásóval „harcoltak”. A Horthy-rendszerben őket és mellettük másokat is "megbízhatatlannak" ítélték, mint például a kommunistákat, a nemzetiségieket, de tény hogy elsősorban a zsidó férfiakat sorozták be a

munkaszolgálatba. Tényleges katonai szolgálatot nem teljesítettek, de azt sem akarták, hogy a háborús erőfeszítésekből kimaradjanak. Így jött az ötlet a munkaszolgálatra, ami nem a tényleges katonai szolgálatot jelent. A munkaszolgálatosok a Honvédség számára szükséges munkákat végezték, azaz utak javítását, rakodást, erődítések készítését, a fronton akadálytelepítéseket, aknák felszedését. Bár ez több tízezer zsidó életét követelte, mégsem tekinthető a módszeres népirtás szerves részének. Persze ha egyes parancsnokok, a munkásokat felügyelő tisztek, katonák antiszemitaak voltak, azt többnyire ellenőrzés nélkül, rettenetes brutalitással ki is fejezhették. Így kétségtelen, hogy voltak, akik ki akarták irtani az irányításuk alá rendelt zsidókat, de a munkaszolgálatot elsősorban nem azért hozta létre a magyar állam, hogy a zsidó népen tömeggyilkosságot hajtsanak végre.

De mindenki tudta, hogy például egy idős ember, mint ahogyan Komor Marcell is volt 1944-ben már nem képes nehéz fizikai munkát végezni. Nem bírja a hosszú órákig tartó megterhelést és nem kell sok idő, hogy erejét veszítve az ember szép lassan leépüljön és szó szerint halálra dolgozza magát.

A sáncmunkák, melyben Komor Marcell is valószínűleg életét vesztette, az alpesi erőd előterében, a Niederdonau-vonal építésében jelentősek voltak. Magyarország 1944 szeptemberére az úgy nevezett alpesi erőd keleti bejáratának a védőjévé vált. A németek, az ország hadszíntérré változtatásával akarták lefékezni a fenyegető támadásokat. Hitler célja az volt, hogy Budapest segítségével lezárja a Vörös hadsereg előtt a Bécsbe vezető utat. Ennek következtében Magyarország harctevékenysége szélesedett, így 1944 szeptemberében Nyugat-Magyarország is hadművelleti területté vált. A parancsokat a Délkeleti Fal megépítésére már a nyári hónapokban kiadták, ám ettől a nagyszabású és képtelen tervtől elálltak és megkezdődött a Keleti vagy Délkeleti Bástya kiépítése az osztrák-magyar határ mentén. A későbbiekben az erődrendszer a Birodalmi Védőállás nevet kapta. A katonai szempontok azt követelték, hogy ez a vonal átnyúljon a magyar területekre is és az erődvonal végső nyomvonaláról 1944. november 5-én meg is hozták a döntést, miszerint a Sopront és Kőszeget is be kell vonni a bécsi védőállás, valamint az alpesi erőd előterét képező erődrendszerbe. Mikor már meghatározták, hogy magyarországi területekre is átnyúl az erődvonal építése akkor felmerült a kérdés, hogy kinek is kellene kiépítenie a Birodalmi Védőállást.

A problémát az okozta az osztrák területeken, hogy a háborús erőfeszítések felemésztették a munkaerőt. Ekkor jött az ötlet a német hadvezetés számára, hogy kedvező megoldás, a magyarországi munkaszolgálat munkaerejének felhasználása. Ezekben az időkben a magyarországi zsidókat ezrével hurcolták a Dunántúlra. A zsidók naponta magyar fegyveres kísérettel gyalog vonszolták magukat a nyugati határ felé. A kormány felajánlotta a határvidék civil lakosságának kirendelését sáncepítésre. Ezt a felajánlást a német haderő felhasználta, a civil lakosságot a haderő építésére kötelezte. Minden 16-60 év közötti katonai szolgálatot nem teljesítő férfi és 18-50 év közötti nő fokozatosan munkára kényszerítettek. A munka reggel 7-től besötétedésig tartott. Akik a munkát megtagadták, azok ellen a rendőrség személyes szabadságot korlátozó intézkedést alkalmazott.

Az ide menekültek és az ide kényszerített munkások miatt Sopron lakossága 1944 végére 45 ezer főről 102 ezerre nőtt. A védőállás építésével egy időben a Sopront környező erdőkben a fakitermelés is megindult. A szállítási munkákra kirendelt fogatosok sokszor csak a kényszerítés, pénzbírság után jelentek meg az erdei munkahelyen. 1944 decemberében előírták a soproni lakosú férfiak erődítési munkákra való kényszerbehívását. A Sopront ért decemberi bombázások után sokan nem teljesítették a rájuk kirótt honvédelmi munkát. Budapest szovjet körbezárását követően a németek sürgetni kezdték a polgári lakosság részvételét az erőd építésben. A munkálatokat községenként szabályozták. 3000 lakost vetettek be az építési munkálatokhoz. A

hiányosságok és a munkatempó miatt újabb és újabb intézkedéseket vettek be. A Soproni Hírlapban egy „lelkesítő” propaganda is megjelent :

”Nemzetünk szolgálatában meghalni lehet, de elfáradni soha”

A sáncmunkákra való jelentkezésre különféle módokon próbálták az embereket toborozni, de legfőképp fenyegetések sorát tartalmazó parancsok sorát adták ki. 1945 januárjában már a halálbüntetést is alkalmazták, mivel az apróbb figyelmeztetések nem hoztak kellő eredményt. Az emberek kevesellték a pénzt, soknak tartották a munkát és túl veszélyesnek. Az orvosi vizsgálatokat is bevezették reggelente, így aki beteg volt, vagy csak betegségre hivatkozóan akarta magát kivonni a munka alól, annak is meg kellett jelennie. A legnehezebb időkben még az utcaneveket is meg kellett változtatni ilyen és ehhez hasonló nevekre, mint Kitartás utca vagy például Győzelem tér. Az erőszakos elszállásolások, áttelepítések csak tovább rontottak a magyar lakosság kiábrándultságán. A sokszori intézkedések hatására csak nőtt a zűrzavar, fokozódott a feszültség.

A szovjet csapatoknak a gyors előrenyomulása a nyugati részen bebizonyította a 4 hónapnyi sánccépítés értelmetlenségét, hiszen a szovjet tankok néhány óra alatt áttörték a védelmet.

Komor Marcell is egy ilyen munkatáborban veszítette életét 1944 november 29-én, Sopronkeresztúron, mai nevén : Deutschkreutzban. Komor Marcellt a 1944. november közepén hajtották el a nyilasok Budapestről Nyugat felé, miközben éppen Kamilla testvéréhez igyekezett. A megpróbáltatásokat nem sokáig bírta, a mai Ausztria területén halt meg 76 évesen. Az idős férfinak esélye sem lehetett a túlélésre, a rettenetes gyaloglás, a hideg, a kimerültség elpusztította. A dualista kor egyik – mai szóval: sztárépítésze – vajon mit gondolhatott utolsó pillanataiban? Talán azt, hogy csodálatos épületei hosszú évszázadokig dacolni fognak majd az idővel, és ezt semmilyen rendszer és ideológia nem veheti el már tőle...

De kezdjük az elején életpályáját.

1886. november 7-én született Pesten. Kohn Salamon rabbi és Eibuschitz Lujza gyermekeként látta meg a napvilágot. Szüleinek hét gyermeke született: Izidor, Siegfried, Arnold, Gyula, Kamilla, Regina és Marcell. Diplomáját 1891-ben szerezte a Műegyetemen. Czigler Győző illetve Hauszmann Alajos irodájában is dolgozott, a későbbiekben pedig Lechner Ödönnél kapott munkát. Lechner Ödönnek segítséget nyújtva, az Iparművészeti Múzeum belső kialakításában és a Földtani Intézet első díjas tervének elkészítésében is segédkezett. Munkássága során Jakab Dezsővel tevékenykedett, 1897-ben közös irodát nyitottak ami egészen az 1918-as évekig működött. Életének a legsikeresebb korszaka ez volt, számos pályázatot nyertek amelyek közül sokat meg is valósítottak.

Néhány jelentősebb példa közös munkájukból:

Szentesi Petőfi Szálló és Vigadó 1898–99-ben (középület)

Szabadkai zsinagóga 1902-ben

Nagyvárad Fekete Sas Szálló 1907–08-ban

Marosvásárhelyi városháza 1907–09-ben

Székesfővárosi kislakásos bérház, 1909–10-ben

Szabadkai városháza 1908–10-ben

A későbbiekben pedig - fiával - Komor Jánossal közösen készített villa a Budapest, II. Árvácska utca 4 szám alatt.

Komor Marcell publikált is, nyilván a munkásságából adódóan építészeti lapot indított 1901-ben, a Vállalkozók Lapját. Itt számos alkalommal álnéven írt, az Ezrey nevet használva. A húszas évek végén fiának adta át a lapot, Komor Jánosnak, amelyből hamarosan kinőtt a magyar

avantgárd építészet neves folyóirata, a Tér és Forma.

Építészetéről fontos megemlíteni még, hogy hiába a zsidó származás, mégis számos magyar motívumot használt fel munkássága során. Hiszen a szecesszióra jellemző túldíszítettséget, mintákat a magyarságra jellemző motívumokkal szőtte át, ezen minták segítségével érte el a szecesszióra jellemző hatást. Hiába a mózesi vallási irányzat, a legsajátosabb módon fejezte ki magát a magyar építészet egyik legkiemelkedőbb korszakában.

Komor Marcell munkásságából szeretném a szabadkai zsinagógát építészeti szempontból bővebben leírni. Ezt az épületet, mint ahogyan számos másikat is, Jakab Dezsővel együtt tervezte. Az építés gondolata 1892-ben merült fel. A munkálatokhoz szükséges 240 ezer koronát a hitközség önerőből teremtette meg. Az akkori adatok szerint Szabadkán 3400 zsidó ember élt, így a régi zsinagóga épület kicsinynek bizonyult, szükségessé vált az új templom megépítése. A zsinagóga a magyar szecesszió jegyeiben épült. A magasan kiemelt kupola a zsidó egyetemesség szimbóluma, amely a hatágú csillaggal zárul. Ez a motívum az örökkévalóságot is szimbolizálja. A négy kisebb kupola a világ négy égtájának a kifejezője. A beltér kialakításában többszintű stilizált növényi, illetve geometriai díszítőelemeket láthatunk. A színek és a formák kompozíciója az emberben az öröm érzését kelti akaratlanul is. A zsidó szellemi gazdagságra a sok arany díszítő elem és a domborművek utalnak. A beltér ünepegyességét a kupoláról leereszkedő barokkos iparművészeti remekben megalkotott csillár adja vissza. A templom földszinti része még okker-barna szín van, míg egyre feljebb haladva ez kivilágosodik, míg végül egy kékes szín van a legfelső szinteken.

Szerkezetileg egy különleges megoldást kellett alkalmazniuk az építészeknek, mivel a környezet sajátossága nem tette lehetővé, hogy a nagy kupolának a súlyát elbírja, így azt a földbe mélyesztett betonoszlopok tartják. Építészeti szempontból azért is jelentős ez az épület, mert méreteiben is jóval nagyobb mint például a miskolci, vagy az újpesti zsinagóga.

A második világháború idején Szabadkát és környékét ismét Magyarországhoz csatolták. A 6000 főt számláló zsidóság többsége Auschwitzbe deportálták, a haláltáborba, ahonnan kevesen tértek vissza. Ennek emlékét őrzi az az öt nyelvű kőtábla is, mely az udvarban áll:

„A világháború fasiszta haláltáboraiban 4000 zsidó polgártársunk veszett oda, akikkel együtt éltünk, és építettük Szabadkát.
Szabadka polgárai 1994. július 10-én.”

A holokauszt után a zsinagóga állapota súlyosan romlott, hiszen már nem látogatták annyian és olyan gyakorisággal. Számos alkalom volt, mikor falait megbecstelenítették, volt mikor pedig egy luxusépületet akartak felhúzni mellé. Azonban ennek alapozása esetén az alatta levő futóhomok megindult volna úgy, hogy a templom is összedőlt volna, de szerencsére ez nem következett be és ez az építészeti szempontból is gyönyörű épület, 1989-ben az UNESCO szakbizottsága által a világ kulturális hagyatékának részévé vált.

Az utókor megemlékezik Komor Marcellról Budapesten egy emléktáblával, melyen ez a felirat áll :

”Itt lakott a nemzeti építészeti irányzat jelentős képviselője
Komor Marcell műépítész.
1969-1944
1944-ben a fasiszmus áldozata lett.
Sírja idegen földön ismeretlen és jeltelen.
Ezt az emléket a kegyelet és a szeretet emléke állította.”

Érdekesnek tartom, hogy nem beszélünk igazán arról, hogy valójában mi is történt az emberekkel. Álszent és elhárító módon beszélünk a náciuk tetteiről, amikben számos ember közrejátszott. A felelőség elkerülését sugallja ez a pár sor is. Az áldozat szó nem hangsúlyozza ki, hogy emberek milliói milyen szörnyű és kegyetlen módon veszítették el életüket. Nem törődve a jogaikkal, az erkölcs és vallás megsértésével. Arról, hogy képesek voltak kegyetlen brutalitással emberek életének véget vetni és képesek voltak úgy viselkedni másokkal szemben, mint ahogyan azt az ember még az állatokkal sem képes megtenni. Nem látták az adatok mögötti arcokat, hogy minden egyes ember élete mekkora kincs. A sárba tiporták az ember jogait, úgy viselkedtek mintha mindenk fellett állnának. Tehát úgy gondolom, hogy ez a tábla sem érzékelteti velünk a helyzet súlyosságát, hiszen van halál és halál között különbség. Épp emberi ésszel fel sem tudjuk fogni, hogy miket éltek át ezek a zsidó áldozatok, micsoda halálfélelem és kínszevedés volt életük utolsó pár hete, napja, órája...

Kutatómunkám során sok újdonsággal és érdekességgel találkoztam , és fogalmazásom végére arra a gondolatra jutottam, hogy nem szabad engedni, hogy ilyen még egyszer bárkivel, bármilyen néphez, valláshoz tartozó emberrel megtörténjék. Emlékezni kell rájuk és emlékeztetni kell az embereket, hogy felismerjék a népiirtás felé vezető jeleket.